

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНФОРМАЦІЙНО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР «ІНТЕГРАЦІЯ ТА РОЗВИТОК»

Завтверджено

**«Розвиток громадянських компетентностей здобувачів освіти за програмою
“Я. Ми. Країна” наскрізного інтегрованого
курсу “Культура добросусідства”»**

Програма підвищення кваліфікації для вчителів(-льок) базової та профільної ланок загальної середньої освіти, викладачів(-ок) закладів передфахової вищої освіти, професійних ліцеїв, заступників директорів, педагогів-організаторів, соціальних педагогів, практичних психологів, які вже працюють за програмою «Я. Ми. Країна»

Розробники:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, керівниця творчої групи розробників курсу «Культура добросусідства», менеджерка освітніх проєктів Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток», кандидат історичних наук;

Бойко Ольга Іванівна, тренерка з освіти дорослих курсу «Культура добросусідства», учителька Каховської спеціалізованої загальноосвітньої школа I–III ступенів № 2 з поглибленим вивченням іноземних мов Каховської міської ради Херсонської області;

Кечик Ольга Олександрівна, старша викладачка кафедри природничо-наукових дисциплін та методики їхнього викладання Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук;

Козорог Олександра Геннадіївна, тренерка Дніпровської академії неперервної освіти, учитель вищої категорії, методистка, експертка з громадянської освіти й освіти з прав людини;

Трапезнікова Олена Василівна, тренерка з освіти дорослих курсу «Культура добросусідства», учителька Каховської спеціалізованої загальноосвітньої школа I–III ступенів № 2 з поглибленим вивченням іноземних мов Каховської міської ради Херсонської області

1. Загальні положення

Програма «Розвиток громадянських компетентностей здобувачів освіти за програмою «Я. Ми. Країна» наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства» за програмою «Я. Ми. Країна» (далі – Програма) розроблена в межах системної трансформації освітньої сфери для забезпечення її нової якості на всіх рівнях: від дошкільної освіти – до вищої освіти та освіти дорослих. Підґрунтям Програми стали Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права дитини, Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, Рамка компетентностей для культури демократії Ради Європи, EntreComp: Рамка підприємницької компетентності, Концепція «Нова українська школа», Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», а також освітня програма «Я. Ми. Країна» інтегрованого наскрізного курсу «Культура добросусідства», яку схвалено науково-методичною радою з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018 р.).

Програма рекомендована для підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної (професійної) освіти, заступників директорів, педагогів-організаторів, соціальних педагогів, практичних психологів, учителів закладів загальної середньої освіти, які вже пройшли базове навчання методики викладання програми «Я. Ми. Країна» курсу «Культура добросусідства».

Мета Програми

Підвищення професійної компетентності педагогічних працівників для організації навчання та виховання здобувачів освіти шляхом формування в них соціальної та громадянської компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських та національних цінностей.

Завдання Програми:

- ознайомити з особливостями та підходами впровадження, компетентнісним потенціалом освітньої програми «Я. Ми. Країна» в умовах розвитку освітньої реформи;
- розвивати компетентнісний потенціал педагогів з урахуванням їхніх вікових, професійних, особистісних характеристик, мотивації, освітніх потреб та вимог професійного стандарту вчителя тощо;
- розширити, систематизувати знання педагогів щодо основних технологій формування та розвитку ключових компетентностей, зокрема громадянських, соціальних, міжкультурних, миротворчих;
- поглибити розуміння концептуальних засад громадянської освіти, освіти з демократичного громадянства та прав людини;
- підвищити ефективність застосування практичних інструментів для аналізу та реагування на конфлікт, розрізнення та реагування на різні види домашнього насильства та булінг у школі, розвивати навички правомірного реагування на неправомірні дії;
- сформувати усвідомлене розуміння необхідності розвитку власного потенціалу підлітків для їхньої самореалізації в суспільстві, громаді та державі;
- сформувати ціннісне ставлення до процесу самовдосконалення, навчання впродовж життя, а також розуміння актуальності і можливостей ефективного використання цифрових технологій;
- сприяти переоцінці наявного професійного досвіду в організації та забезпеченні виховної роботи з підлітками.

2. Профіль програми «Розвиток громадянських компетентностей здобувачів освіти за програмою «Я. Ми. Країна» наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства»

Обсяг Програми

30 годин (1 кредит ЄКТС)

Суб'єкти підвищення кваліфікації	Заклади вищої освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти та інші юридичні особи, які мають письмову угоду з ГО «Інформаційно-дослідний центр "Інтеграція та розвиток"» на право використання Програми
Рівень Програми	Підвищення кваліфікації педагогічних працівників
Цільова група	Викладачі закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної (професійної) освіти, заступники директорів, педагоги-організатори, соціальні педагоги, практичні психологи, учителі закладів загальної середньої освіти
4. Методика навчання та оцінювання	
Підходи до викладання та навчання	<p>Навчання здійснюється за очною формою з використанням інноваційних методів, форм (тренінги, тематичні дискусії, кейс-навчання тощо) та онлайн-ресурсів (Kahoot, WordArt, Google Forms, Jamboard, Padlet, Mentimeter тощо).</p> <p>У процесі реалізації Програми важливо використовувати кооперативні форми навчання, що сприяють встановленню рівноправних партнерських стосунків, організації продуктивної співпраці тих, хто навчається, можливості практичної реалізації суб'єкт-суб'єктного й особистісно орієнтованого підходів.</p> <p>Упровадження Програми можна здійснювати за змішаним навчанням – поєднання очної та дистанційної форм. Таке навчання організовується за умови проведення 30% занять за очною та 70% – за дистанційною формами.</p> <p>Під час проведення занять у навчальній аудиторії відпрацьовуються рольові ігри, життєві ситуації, вправи з емоційним навантаженням або виконуються практичні завдання, що недоцільно/неможливо проводити в онлайн-форматі.</p> <p>Дистанційна форма роботи включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● онлайн-зустрічі в застосунках Zoom, Google Meet, Skype з використанням інтерактивних онлайн-інструментів; ● самостійна та індивідуальна робота.
Система оцінювання	<p>Навчання за Програмою оцінюється (зараховано / не зараховано) за результатами тестування відповідно до рівня опанування навчальних модулів.</p> <p>Учасники отримують сертифікат (30 годин (1 кредит ЄКТС)) про підвищення кваліфікації за умови успішного проходження навчання (80% правильних відповідей підсумкового тесту).</p>
5. Програмні компетентності	

Громадянська соціальна компетентності та	Визнання цінності демократії, справедливості, рівності й верховенства права; розуміння та сприйняття загальнолюдських цінностей, здатності до толерантної поведінки в полікультурному світі; розуміння сутності громадянського суспільства, основ демократичного врядування та демократичних процедур; володіння знаннями про права й свободи людини, громадянина / громадянки та вміння їх реалізовувати; усвідомлення громадянського обов'язку й почуття власної гідності; уміння критично мислити та конструктивно брати участь у діяльності спільноти, громади та ухваленні рішень; визначення проблемних питань у різних сферах життєдіяльності людини та знаходження шляхів їхнього розв'язання; здатність до ефективної командної роботи, ініціювання та реалізації проєктів; виявлення чутливості до світогляду, переконань, цінностей інших людей.
Психолого-педагогічна компетентність	Розуміння потреб, інтересів дитини та її поведінки; формування навичок активного слухання, ненасильницького спілкування (здатність попереджувати та трансформувати конфлікти, досягаючи компромісів); виявлення емоційної гнучкості та емпатії; розуміння вікових особливостей розвитку дитини; аналіз та критичне оцінювання власної виховної діяльності; попередження та протидія насильству (булінгу тощо); готовність виявляти реальні причинно-наслідкові зв'язки між почуттями й вчинками батьків та їхніх дітей; розуміння захисних реакцій дітей на вимоги (несправедливі, і навпаки); відвертість у спілкуванні; запобігання авторитарності у взаєминах із дітьми; визнання доцільності об'єднання зусиль батьків (опікунів) та інших членів родини, а також педагогів з метою узгодження виховних впливів на дітей.
Підприємницька компетентність	Уміння генерувати нові ідеї та втілювати їх у життя; уміння співпрацювати з іншими людьми для розв'язання спільних завдань, ефективно спілкуватися та вести переговори з іншими, долати невизначеність, неоднозначність і ризики, які є невід'ємними частинами ухвалення обґрунтованих рішень; здатність до творчого пошуку, креативності, ініціативності; дотримання принципів раціоналізації витрат (планування витрат, раціональне споживання, аналіз власних витрат, створення заощаджень і правильне їхнє збереження); оволодіння інструментами для розвитку сімейного бюджету.
Навчання впродовж життя	Розвиток культури навчання впродовж життя; усвідомлення власних потреб у навчанні дорослих; стимулювання дорослих до самоосвіти і саморозвитку; забезпечення активної участі дорослих у суспільному житті; аналіз переваг та складнощів у навчанні дорослих; надання освіти дорослим з урахуванням їхніх освітніх, професійних, особистісних характеристик та мотивацій; пошук інформаційних джерел і ресурсів для освіти дорослих.
Мовно-комунікативна компетентність	Здатність розуміти, висловлювати та інтерпретувати поняття, факти, почуття й думки в усній і письмовій формі, провадити конструктивний діалог і взаємодіяти з іншими людьми засобами рідної та іноземних мов; використання прийомів ефективної комунікації і взаємодії в команді на засадах партнерства.

Загальнокультурна й міжкультурна компетентність	Уміння толерантно діяти в різних життєвих ситуаціях; розуміння теми миру, злагоди, культурного розмаїття, толерантного ставлення до світогляду, дій і переконань інших людей; готовність до подолання негативних стереотипів, упереджень і пошуку компромісів; свідоме збереження й розвиток національної культури, повага до культур інших народів.
Інформаційно-цифрова компетентність	Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та критично оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства; оволодіння навичками безпеки в інтернеті; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

6. Програмні результати навчання

- пояснює філософію, принципи, структуру освітньої програми «Я. Ми. Країна» курсу «Культура добросусідства»;
- характеризує основні положення нормативно-правового підґрунтя Програми, компетентнісний потенціал, навчально-методичне забезпечення програми;
- практикує активні та інтерактивні методи і форми навчання, методи організації дискусії, фасилітативні техніки та навчання суперечливих питань;
- пояснює сутність Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи («громадянських компетентностей») та Рамки підприємницької компетентності EntreComp;
- озвучує показники демократизації освітнього середовища та ефективної партисипації;
- тлумачить сучасну концепцію прав людини/дитини;
- обирає навчальні матеріали програми для розвитку толерантності і протидії дискримінації, домашньому насильству та булінгу, навичок попередження й трансформації конфліктів, формування громадянської відповідальності під час виховної роботи;
- описує конструктивні форми взаємодії, відновні практики та підходи відновного правосуддя, принципи та базові техніки медіації;
- пояснює сутність та цінність багатоманітності як ресурса громади, суспільства та країни загалом;
- розуміє поняття «гендер» та «широка соціальна інклюзія», демонструє культурну та гендерну сензитивність;
- моделює проведення виховних заходів на теми пов'язані з формуванням у підлітків власного «Я», усвідомлення себе як частини суспільства, громади, та як громадянина і патріота своєї країни;
- володіє техніками та методиками визначення емоційного стану людини та керування емоціями, технологіями врегулювання конфліктів та протидії булінгу;
- обґрунтовує важливість дослідження і використання історичної пам'яті як інструменту діалогу між поколіннями, культурами та різними регіонами в Україні.

7. Завдання модулів

Модуль 1. Програма «Я. Ми. Країна» в курсі «Культура добросусідства»:

- розкрити особливості інноваційного наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства» в контексті формування соціальної та громадянської компетентностей дітей і молоді в Україні;
- ознайомити зі структурою курсу «Культура добросусідства»;
- розкрити цілі, завдання, структуру та основні очікувані результати програми «Я. Ми. Країна»;

- сприяти розвитку соціальної згуртованості в закладах освіти через компетентнісний потенціал програм «Я. Ми. Країна» і «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»;
- сформувати розуміння ціннісного потенціалу курсу «Культура добросусідства»;
- продемонструвати навчально-методичні матеріали для реалізації курсу «Культура добросусідства»;
- опрацювати методичні рекомендації щодо роботи за програмою «Я. Ми. Країна» в умовах розвитку освітньої реформи і Нової української школи;
- обговорити концептуальні засади громадянської освіти та застосування Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи у виховній роботі закладу освіти;
- практикувати навички визначення показників демократизації освітнього середовища.

Модуль 2. Робота за розділом «Я» програми «Я. Ми. Країна»:

- обговорити та визначити сутність понять «ідентичність», «особисті кордони», «власна позиція»;
- сформувати розуміння важливості власного «Я» та особистих кордонів у житті підлітків, вміння проговорювати особисті інтереси, співвідносити їх з інтересами інших;
- ознайомити з інститутами та механізмами захисту прав і свобод людини, прав дитини, підвищити правову обізнаність педагогів;
- сприяти утвердженню цінностей та принципів культури демократії та прав людини;
- поглибити розуміння сутності понять «емоції та їхні вияви», «аутоагресія», «емпатія» та рівень навичок ідентифікації і керування емоціями;
- розвивати навички таймменеджменту та самоосвіти;
- ознайомити з Рамкою підприємницької компетентності EntreComp та продемонструвати її застосування для розвитку навичок підприємливості та ініціативності учнівства.

Модуль 3. Робота за розділом «Ми» програми «Я. Ми. Країна»:

- визначити сутність поняття «контагіозність підлітків»;
- поглибити знання щодо сучасних молодіжних субкультур;
- сформувати усвідомлення важливості толерантного ставлення до інакшості (вікова, соціальна, етнічна, релігійна, люди з інвалідністю тощо), розуміння широкої соціальної інклюзії;
- обговорити вплив стереотипів, гендерної і культурної сензитивності на взаємовідносини в освітньому середовищі та суспільстві загалом;
- розвивати навички, як розпізнавати маніпуляції гендерними стереотипами та протистояти дискримінації;
- ознайомити з нормативно-правовою базою та практичними інструментами щодо запобігання і протидії домашньому насильству та булінгу в закладах освіти;
- ознайомити з інструментами та можливостями застосування відновних практик та відновного правосуддя;
- розкрити потенціал медіації як ефективного інструменту альтернативного розв'язання конфліктів, підвищити рівень навичок ненасильницької комунікації та трансформації конфліктів, прийомів емоційної підтримки.

Модуль 4. Робота за розділом «Країна» програми «Я. Ми. Країна»:

- сформувати розуміння змісту адміністративної реформи, процесу децентралізації та сучасного устрою України;
- сприяти усвідомленню важливості особистої ролі та можливостей громади впливати на вирішення державних питань та процесів;

- обговорити значення активної позиції, партисипації, захисту прав і свобод та розвитку громадянської відповідальності для розвитку культури демократії сучасних підлітків;
- розкрити шляхи та практики використання ресурсу багатоманітності та продемонструвати методи і форми розвитку соціальної згуртованості;
- продемонструвати успішні практики волонтерства та взаємодопомоги;
- ознайомити з цілями сталого розвитку ООН;
- підвищити рівень обізнаності щодо визначних подій та видатних особистостей України в контексті минулого, сьогодення, майбутнього;
- формувати ціннісне ставлення до історичної пам'яті як інструменту діалогу між культурами, поколіннями, регіонами в Україні.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

програми «Розвиток громадянських компетентностей здобувачів освіти за програмою «Я. Ми. Країна»
наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства»
за очною формою навчання (30 годин (1 кредит ЄКТС))

№	Зміст навчальних модулів	К-сть год	Форми проведення навчальних занять		
			Інтерактивне заняття	Практ. заняття	Самостійна робота (не враховується в загальному обліку)
	Тестування (вхідне)	1		1	
	Модуль 1. Програма «Я. Ми. Країна» в курсі «Культура добросусідства»	5	2	4	
1	Інноваційний наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства» як інструмент формування соціальної та громадянської компетентностей дітей і молоді в Україні. Сучасна структура курсу «Культура добросусідства», місце програми «Я. Ми. Країна» в ній. Розвиток соціальної згуртованості в закладах освіти через програму «Я. Ми. Країна» і «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно». Ціннісне підґрунтя курсу «Культура добросусідства». Цінності сучасної України.	1	1		1

2	Цілі, завдання, структура та основні очікувані результати програми «Я. Ми. Країна» курсу «Культура добросусідства». Оновлена програма «Я. Ми. Країна» та її компетентнісний потенціал й очікувані результати. Презентація навчально-методичних матеріалів, розроблених для реалізації курсу «Культура добросусідства». Робота за програмою «Я. Ми. Країна» в умовах розвитку освітньої реформи і Нової української школи.	2	1	1	1
3	Розвиток громадянської освіти в Україні: Рамка компетентностей культури демократії Ради Європи. Демократизація освітнього середовища.	2	1	1	1
Модуль 2. Робота за розділом «Я» програми «Я. Ми. Країна»		8	4	4	
4	Ідентичність і потенціал власного «Я». Підлітки, молодь і їхні особистісні кордони. Особиста гідність. Право на самовираження. Власна позиція та її обстоювання. Уміння проговорювати свої інтереси, співвідносити їх з інтересами інших та шукати спільні інтереси та можливості їхньої реалізації.	2	1	1	2
5	Людська гідність. Права і свободи людини. Інститути й механізми їхнього захисту, зокрема захист прав людини в онлайн-середовищі.	2	1	1	1
6	Право на емоції. Уміння ідентифікувати емоції і керувати ними. Аутоагресія. Емпатія.	2	1	1	2
7	Особистісна ефективність (таймменеджмент) і розвиток навичок самоосвіти. Рамка підприємницької компетентності Ради Європи «ЕнтреКомп» і розвиток підприємницької компетентності та ініціативності.	2	1	1	2
Модуль 3. Робота за розділом «Ми» програми «Я. Ми. Країна»		8	4	4	
8	Контагіозність підлітків. Молодіжні субкультури. Солідарність. Толерантність до іншої, несхожої на тебе людини: вікова, соціальна, етнічна, релігійна, до людей з інвалідністю тощо.	2	1	1	2

9	Стереотипи. Гендерна і культурна сензитивність. Гендерні питання: Розпізнавання маніпуляції гендерними стереотипами та протистояння їм. Широка соціальна інклюзія. Протидія дискримінації.	2	1	1	2
10	Протидія домашньому насильству (фізичному, сексуальному, психологічному, економічному). Протидія булінгу. Законодавство України з цих питань.	2	1	1	2
11	Відновні практики та відновне правосуддя. Медіація. Навички попередження і трансформації конфліктів. Ненасильницька комунікація і миротворча освіта	2	1	1	2
Модуль 4. Робота за розділом «Країна» програми «Я. Ми. Країна»		7	4	3	
12	Адміністративна реформа, децентралізація та сучасний устрій України. Роль громади, партисипація та громадянська відповідальність. Громадянські права й обов'язки. Співвідношення понять «громадянин/громадянка» і «патріот/патріотка». Правова обізнаність педагога.	2	1	1	2
13	Багатоманітність як ресурс. Соціальна згуртованість. Волонтерство, взаємодопомога: успішні практики.	2	1	1	1
14	Цілі сталого розвитку ООН. Україна на мапі світу. Події та видатні особистості України: минуле, сьогодення, майбутнє. Історична пам'ять як інструмент діалогу між поколіннями, культурами і регіонами в Україні.	3	2	1	2
Вихідне тестування		1		1	
		30			

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Модуль 1. Програма «Я. Ми. Країна» в курсі «Культура добросусідства»

1. Бекман Е., Траффорд Б. Демократичне врядування в школах : посіб. / заг. ред. Н. Г. Протасова; пер. з англ. Л. І. Паращенко. – Київ : НАДУ, 2009. – 100 с.

2. Голлоб Р., Хаддлестон Е., Крапф П., Салема Марія-Хелена, Спажич-Вркаш В. Освіта для демократичного громадянства : посіб. для підготов. вчителів з питань освіти для демократ. громадянства та освіти з прав людини / ред. Е. Хаддлестон; пер. з англ. Л. М. Ващенко. – Київ : НАДУ, 2009. – 92 с.
3. Культура добросусідства : Комплект програм спеціального інтегрованого курсу для закладів освіти України / [авторський колектив під керівництвом М. А. Араджионі]. – Київ : ТОВ «ЛітМір», 2018. – 260 с.
4. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому : актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі : О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусев, В. І. Потапова]. – Київ : ТОВ «Прометей», 2019. – 544 с.
5. Культура добросусідства : Я. Ми. Країна. Програма виховних годин для ЗНЗ II–III ст. і методичні рекомендації щодо її апробації та впровадження / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, А. І. Гусев, М. С. Єлігулашвілі, В. І. Потапова]. – К. : ТОВ «Контекст Україна», 2016. – 260 с.
6. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <https://bit.ly/3hUd0UP> (дата звернення: 18.01.2021).
7. Розвиток громадянських компетентностей в Україні. URL: <http://docsu.in.ua/> (дата звернення: 18.01.2021).
8. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини. URL: <https://cutt.ly/7jOEEoN> (дата звернення: 18.01.2021).

Модуль 2. Робота за розділом «Я» програми «Я. Ми. Країна»

1. Біденко С., Золотаревич І. Як розповісти дітям про гроші. – Харків : Основа, 2016. – 128 с.
2. Гоулман Д. Емоціональний інтелект в бізнесі. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 512 с.
3. Закладинки : посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини. URL: <https://cutt.ly/RjPiR5S> (дата звернення: 19.01.2021).
4. Календар прав людини : посібник для педагогічних працівників навчальних закладів / Муза О. В. та ін. – К. : ВАІТЕ, 2016. – 80 с.
5. Кете де Врис М. Мистика лідерства. Развитие емоціонального інтелекта [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 311 с.
6. Куценко Я. М. Емоційний інтелект: проблеми діагностики // Проблеми сучасної психології. – 2011. – № 14. – С. 32–38.
7. Уроки з підприємницьким тлом : навчальні матеріали / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. – Варшава : Сова, 2014. – 398 с.
8. Як говорити з дітьми про гроші. Фінансова грамотність і НУШ. URL: <https://cutt.ly/AjOUtol> (дата звернення: 18.01.2021).
9. Як захистити дітей від кібернасилства. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/conflict/631/> (дата звернення: 19.01.2021).
10. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. URL: <https://cutt.ly/ljORma4> (дата звернення: 18.01.2021).
11. Compass: Manual for Human Rights Education with Young people. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass> (дата звернення: 19.01.2021).
12. Compasito – manual on human rights education for children. URL: <http://www.eycb.coe.int/compasito/> (дата звернення: 19.01.2021).

Модуль 3. Робота за розділом «Ми» програми «Я. Ми. Країна»

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Бєляєва О. Булінг зсередини : причини та наслідки // Психолог. – 2019. – № 1 (649). – С. 12–19.
3. Боброва О. М. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.
4. Булінг. Ми всі можемо допомогти це зупинити. URL: <https://cutt.ly/JjOYL2T> (дата звернення: 18.01.2021).

5. Булінг у школі: чому діти цькують дітей і що з цим робити. URL: <https://cutt.ly/vjOT7A2> (дата звернення: 18.01.2021).
6. Гендерні медійні практики : навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів / колектив авторів. – Київ, 2014. – 206 с.
7. Гендерна рівність в освіті : посіб. для тренерів / Програма розвитку ООН в Україні; авт. кол.: М. Янкаускайте, Н. Кургановська. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 80 с.
8. Коваль Р., Горова А. Шкільна служба розв'язання конфліктів : досвід упровадження. – Київ, 2009. – 168 с.
9. Кодекс безпечного освітнього середовища. URL: <https://cutt.ly/fjOTSZ9> (дата звернення: 18.01.2021).
10. Коли вашу дитину цькують. Посібник для батьків. URL: <https://cutt.ly/bjOYfhT> (дата звернення: 18.01.2021).
11. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». URL: <https://cutt.ly/zjOY8aC> (дата звернення: 18.01.2021).
12. Проблема булінгу очима підлітка. URL: <https://cutt.ly/QjOYzd7> (дата звернення: 18.01.2021).
13. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. URL: <https://cutt.ly/8jOTRqK> (дата звернення: 18.01.2021).
14. Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти. URL: <https://cutt.ly/0jOYT23> (дата звернення: 18.01.2021).
15. Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти. URL: <https://cutt.ly/JjOYyLY> (дата звернення: 18.01.2021).
16. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації : соціально-педагогічний аспект. URL: <https://bit.ly/32W9zqr> (дата звернення: 20.01.2021).
17. Соловійова О. Д., Дубровська Є. В. Організація роботи з розв'язання проблем насильства в загальноосвітньому навчальному закладі. Методичні рекомендації. – Київ, 2016. – 81 с.
18. Ювенальна юстиція : навчальний посібник / Кол. авторів: Гусев А. І., Костова Ю. Б., Крестовська Н. М., Семікоп Т. Є., Терещенко І. Г., Шмеріга В. І.; За заг. ред. Крестовської Н. М. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. – 243 с.

Модуль 4. Робота за розділом «Країна» програми «Я. Ми. Країна»

1. Абетка для директора : рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. URL :<https://sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/institutiinyi-audyt/973-abetka-dlia-dyrektora> (дата звернення: 20.01.2021).
2. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас : посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Х. : Вид. група «Основа», 2017. – 136 с.
3. Де починаються права людини: уроки історії і сучасні підходи (Мультимедійний навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів) / Авт.-упор. О. Войтенко. – К., 2013. – 304 с.
4. Діти та війна. Навчання технік зцілення. URL: http://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
5. Ми різні – ми рівні: Основи культури гендерної рівності : навч. посіб. для учнів 9–12 класів ЗНЗ / за ред. О. Семиколєнкової. – К. : К.І.С., 2007. – 176 с.
6. Партисипативний підхід та практики на рівні громади. URL: <https://zahyst.ks.ua/posibnik-z-partisipaci%D1%97-v-gromadi/> (дата звернення: 20.01.2021).
7. 55 завдань і рішень для активних громад і громадян. URL: <https://www.stepngo.in.ua/55-tsikavykh-rishen-dlia-hromad/> (дата звернення: 18.01.2021).
8. П'єр Нора. Теперішнє, нація, пам'ять. – К. : ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2014. – 272 с.
9. Разом на одній землі. Історія України багатокультурна. 10–11 клас : навч. посіб. / Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова доба». – Львів : ЗУКЦ, 2012. – 332 с.
10. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації : соціально-педагогічний аспект. URL: <https://bit.ly/32W9zqr> (дата звернення: 20.01.2021).

11. Спільна історія. Діалог культур : навч. посіб. – Львів : ЗУКЦ, 2013. – 256 с.